UNELTE ȘI INSTALAȚII DE OLOIT ÎN COLECȚIA MUZEULUI ETNOGRAFIC DIN REGHIN

Anton Badea

WERKZEUGE UND ANLAGEN ZUR ÖLGEWINNUNG IN DER SAMMLUNG DES ETHNOGRAPHISCHEN MUSEUMS VON REGHIN

Anton Badea

În timpul care s-a scurs de la înființarea Muzeului etnografic din Reghin (1960), colecțiile sale s-au îmbogătit sistematic.

Ritmul rapid al dispariției din teren a o seamă de instalații de industrie veche țărănească, ne-a determinat să acordăm salvării acestora un interes deosebit. În acest scop s-au făcut importante achiziții din aria Mureșului superior și Cîmpiei Transilvaniei. Una din însemnatele colecții este și aceea a instalațiilor de oloit. Ea este formată din toată gama uneltelor existente în funcție pînă nu demult, pe aria amintită.

Materialul din teren ne-a oferit diverse tipuri de zdrobitori și de teascuri; el a fost selectat înainte de a fi achiziționat, sau fotografiat, iar de cînd muzeul a fost dotat cu aparatură corespunzătoare s-au filmat toate fazele de lucru cu fiecare instalație în parte. Lucrările de restaurare și conservare au fost făcute cu mare grijă de către personalul de specialitate.

Întrucît descrierea fazelor de lucru pentru producerea ulciului, cît și a tipurilor de unelte și instalații a fost făcută de prof. Valeriu Butură¹, în cele ce urmează ne propunem să prezentăm inventarul colecției în momentul de față și varietatea tipologică a instalațiilor, legată de răspîndirea lor în teren.

În colecțiile Muzeului etnografic din Reghin se mai găsesc prese pentru ceară, struguri ori caș, dar nu ne vom ocupa de acestea, ci vom păstra limitele enunțării materialului, amintind doar de alte întrebuințări ale uneltelor — acolo unde va fi cazul.

Cea mai simplă unealtă ce concură la producerea uleiului de cînepă, in, jir, dovleac, o constituie zdrobitoarea de mînă "pc'iua cu pc'ilug d'e mînă", de mărimi și profile variabile (fig. 1 a,b,c, 2) ea a fost răspîndită în localitățile de pe valea superioară a Mureșului.

Un tip mai evoluat de zdrobitoare este acela cu ciocane acționate cu picioarele (pe'ilugi d'e pe'ior), fiecare "pe'ilug" fiind acționat de un om. Acestea

In den Jahren seit das ethnographische Museum von Reghin besteht (1960), wurden die Sammlungen systematisch bereichert.

Die Schnelligkeit, mit der eine Reihe von Einrichtungen des alten bäuerlichen Gewerbes verschwinden, machte es nötig, sich ihrer mit besonderer Aufmerksamkeit anzunehmen. Zu diesem Zweck wurden bedeutende Ankäufe am Oberlauf des Mieresch und in der Ebene Transsilvaniens getätigt. Die Sammlung von Anlagen zur Ölgewinnung zählt zu den wichtigsten. Sie umfaßt sämtliche Geräte, die bis vor noch nicht allzulanger Zeit in der erwähnten Gegend benützt wurden.

Im Gelände boten sich verschiedene Abarten von Stampfen und Pressen zur Auswahl an. Vor dem Ankauf wurde jedes Stück fotografiert, und nachdem das Museum mit den entsprechenden Apparaten ausgestattet ist, wurde jeder Arbeitsgang an jeder einzelnen Einrichtung gefilmt. Die Restaurations- und Konservierungsarbeiten wurden mit großes Sorgfalt von Fachleuten durchgeführt.

Da sowohl die Arbeitsphasen zur Ölgewinnung als auch das Werkzeug und die Anlagen von Prof. Valeriu Butură¹ bereits beschrieben wurden, ist es unsere Absicht, hier eine Bestandaufnahme der Kollektion in ihrem gegenwärtigen Stadium vorzulegen und die typologische Mannigfaltigkeit der Anlagen im Zusammenhang mit ihrer Verbreitung im Gelände zu zeigen.

Die Sammlungen des ethnographischen Museums in Reghin enthalten auch Wachs-, Wein- und Käsepressen, aber darauf wird in dieser Arbeit nicht eingegangen, höchstens sollen dort, wo es sich als nötig erweist, anderweitige Verwendungen der Werkzeuge Erwähnung finden.

Das einfachste Werkzeug, das der Erzeugung von Hanf-, Lein-, Buchecker- und Kürbiskernöl dient, ist die Sampfe mit Stößel "pe'iua eu pe'ilug de mînă" von unterschiedlicher Größe und Form (Abb. 1 a, b, c, 2) die in den Ortschaften am Oberlauf des Mieresch verbreitet war.

Eine entwickeltere Stampfe ist die Tretanke ("pc'ilugi d'e pc'icior"), wobei jeder "pc'ilug" von je einer Person in Betrieb gesetzt wird. Diese Stampfe war in einer Reihe von Ortschaf-

¹ Valeriu Butură, Pivele de ulei din Transilvania, în Revista Muzeelor nr. 2/1965, p. 125---133.

¹ Val. Butură, Pivele de ulei din Transilvania, in Revista Muzeelor Nr. 2/1965, Seite 125-133.

au fost răspîndite într-o seamă de localități de pe Murcșul superior, satele de sub munții Călimani și în Cîmpia Transilvaniei. În colecția muzeului există două astfel de piese achiziționate din Ruștior, județul Bistrița-Năsăud (fig. 3, 4, 5).

De remarcat este faptul că în localitățile de pe valea Șieului au existat multe instalații cu roată de apă (mori, pive, joagăre), dar zdrobitorile oloinițelor nu erau mînate cu forța apei, deoarece, pentru perioadele scurte de întrebuințare peste an, investițiile rămîneau nerentabile. Fenomenul l-am întîlnit și pe valea Topliței.

Zdrobitoarele cu săgeți mînate cu roți de mînă reprezintă în continuare tipul mai evoluat în această suită (fig. 6, 7, 8, 9, 10). Cele două piese din colecție provin din localitățile Sebiș, județul Bistrița-Năsăud și Ciobotani, județul Mureș.

Dacă de la ceea ce făcea omul din puterea brațelor, cu "pc'ilugul d'e mînă", la ciocanele acționate cu picioarele, s-a produs o ușurare simțitoare a muncii, săgețile mișcate cu roți de mînă aveau să aibă mult mai multe avantaje: grăbeau baterea scurtînd timpul de producere a uleiului, cereau mai puține eforturi umane; acolo unde era necesar cîte un om la fiecare ciocan, apar de astă dată numai doi — acționînd la cele două roți și punînd în mișcare un număr mai mic sau mai mare de săgeți.

Acest tip de instalație dispune de un sistem de pene montate pe grindei, ridicînd într-o anumită ordine săgețile (fig. 7, 9). Răspîndit pe valea Mureșului superior, satele de sub munții Călimani și Cîmpia Transilvaniei, a coexistat cu zdrobitorile acționate cu ciocane de picior.

Piua cu săgeți, acționată cu roată de apă marchează un progres tehnic față de celelalte instalații de zdrobit semințe oleaginoase, asigurînd randament mărit.

În colecția muzeului există o astfel de piesă achiziționată din Hodac (fig. 11, 12, 13), cu 14 ciocane. Pe asluenții Mureșului (Pietrișul, Sebișul, Rîpa, Gurghiul cu Orșova) au existat în funcție, pînă nu demult, o mulțime de astfel de instalații de dimensiuni diserite; cele mai mici, protejate de acoperișuri simple de draniță pe patru stîlpi, sau de adevărate construcții pe tălpicele de proporții mai mari, cu pereți din bîrne sau din scînduri.

Lucrînd cu un randament mult ridicat sață de instalațiile descrise pînă acum, veneau aici să-și sacă uleiul și mulți oameni din localitățile vecine.

Încheind inventarul zdrobitorilor, trebuie săfacem în continuare prezentarea tipurilor de teascuri. Uleiul era stors în instalații din lemn, de construcții diferite. Cele mai simple teascuri de ulei din colecție sînt cele cu "zăvoare" (pene) verticale sau cu pene orizontale (fig. 14,15,16,17,18).

Teascurile cu pene verticale au fost răspîndite pe valea Gurghiului, o parte a văii Mureșului și satele de sub munții Călimani. În susul Topliței ten am Oberlauf des Mieresch sowie in den Dörfern unter dem Călimangebirge und in der Ebene Transsilvaniens verbreitet. Das Museum besitzt zwei solche Einrichtungen, die beide aus Ruştior, Kreis Bistriţa-Năsăud stammen (Abb. 3, 4, 5).

Es ist bemerkenswert, daß es in den Ortschaften des Şieultals zahlreiche mit Wasserrädern betriebene Einrichtungen (Mühlen, Walkmühlen, Sägemühlen) gab, die Ölpressen jedoch nicht durch Wasserkraft in Betrieb gesetzt wurden. Das ist dadurch zu erklären, daß sich für die kurze Zeitspanne, da sie im Verlauf eines Jahres benützt wurden, Investitionen in dieser Richtung nicht lohnten. Im Topliţatal konnten wir das gleiche feststellen.

Die Stampse mit Schießern, die mit einem handbetriebenen Rad in Betrieb gesetzt wurden, stellen die entwickelteste Abart dieser Gattung dar (Abb. 6, 7, 8, 9, 10). Die beiden Stücke unserer Sammlung stammen aus den Ortschaften Sebiş, Kreis Bistriţa-Năsăud und Ciobotani, Kreis Mureş.

Wenn im Vergleich zur Handarbeit am "pc'ilug" d'e mîna" schon das Antreiben der Hämmer mit den Füßen eine bedeutende Arbeitserleichterung bedeutete, so boten die durch das Handrad angetriebenen Schießer noch weitaus größere Vorteile. Das Zerstampfen und somit die Ölgewinnung als solche wurde beschleunigt, der Energieaufwand herabgesetzt und dort, wo bisher für jeden Hammer je eine Person benötigt wurde, bedurfte es hier nur zweier Leute, einen für jedes Handrad, um eine größere oder kleinere Anzahl von Schießern in Bewegung zu setzen.

Die Anlage besitzt eine Nockenwelle, welche die Schießer in einer bestimmten Reihenfolge hochhebt (Abb. 7, 9). Sie ist am Oberlauf des Mieresch in den Dörfern unter dem Călimangebirge und in der Ebene Transsilvaniens neben den Tretanken verbreitet.

Die durch Wasserräder betriebenen Ölstampfen mit Schießern stellen eine erhöhte technische Leistung der bäuerlichen Ersindungsgabe dar.

Das Museum besitzt eine solche Einrichtung mit 14 Schießern, die aus Hodac stammt (Abb. 11, 12, 13). An den Nebenflüssen des Mieresch (Pietrişul, Sebişul, Rîpa, Gurghiul mit Orşova) waren vor nicht allzulanger Zeit noch eine Menge solcher Einrichtungen verschiedener Größe in Betrieb; die kleineren unter einfachen Schindeldächern auf 4 Pfosten oder unter regelrechten Dächern auf größeren Sohlbalken mit Bretter- oder Balkenwänden.

Da diese Einrichtungen eine weit größere Arbeitsleistung erzielten, wurden sie auch von zahlreichen Bewohneren der Nachbargemeinden zur Ölerzeugung in Anspruch genommen.

Da somit das Inventar der Ölstampfen abgeschlossen ist, sollen im Folgenden die verschiedenen Arten von Pressen gezeigt werden. Das Öl wurde in hölzernen Anlagen von verschiedener Bauart gepreßt. Die einfachsten Ölpressen der Sammlung sind solche mit senkrechten oder waagerechten "zävoare" (Keilen) (Abb. 15, 16, 17, 18).

Die Pressen mit vertikalen Keilen waren im Gurghiutal in einigen Gebieten des Miereschtals und in den Dörsern unter dem Călimangebirge verau existat teascurile cu pene orizontale întîlnite de noi și pe versantul moldovenesc al Carpaților, la Ceahlău.

Alt tip de teasc a fost cel cu şurub de lemn, de mari dimensiuni şi cu "grapă", sau de dimensiuni mijlocii cu "broască", așa cum e cel achiziționat din Orșova, județul Mureș (fig. 19).

Teascurile cu șurub de fier (fig. 20, 21) au apărut în susul Topliței, după primul război mondial. Acestea sînt de dimensiuni mici, cu șurub procurat de la frînele vagoneților de cale ferată îngustă. Exemplarul din colecție, provenit din Ciobotani. județul Mureș, este foarte bine conservat și se folosește la stoarcerea uleiului din semințe de in.

breitet. Oberhalb von Toplița gab es Pressen mit horizontalen Keilen, wie sie auch auf der Moldauer Seite der Karpaten, am Ceahlău, anzutressen sind.

Eine andere Art von Pressen waren die großen mit einer Holzschraube und "grapă" versehenen oder die kleineren mit "broască", wie z.B. die in Orșova, Kreis Mureș angekaufte (Abb. 19).

Die Pressen mit eiserner Schraube (Abb. 20, 21), tauchten nach dem ersten Weltkrieg oberhalb von Toplita auf. Sie sind kleiner und die Schrauben stammen von Bremsvorrichtungen einer Schmalspurbahn. Das Exemplar unserer Sammlung ist sehr gut erhalten und diente zum Pressen von Leinöl in Ciobotani, Kreis Mures.

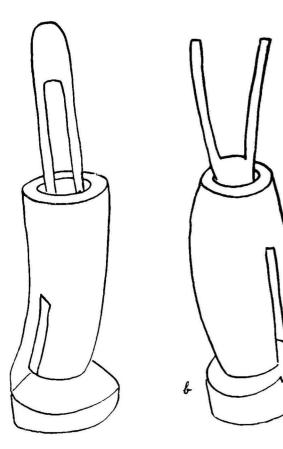
(Desenul de la fig. 12 executat de Iacob Vlasa, celelalte desene și fotografii, de autor)

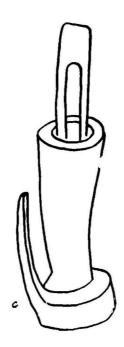
Fig. 2. Lucrul la zdrobitoarea cu "pc'ilug" de mînă, Morăreni, județul Bistrița-Năsăud.

Abb. 2. Arbeit am Stampfer mit Stöffel -- "pc'ilug", Morăreni, Kreis Bistrița-Năsăud.

Fig. 1. Zdrobitori cu "pc'ilug" de mină; a) din Filea, județul Mureș; b) din Monor. județul Bistrița-Năsăud; c) din Subcelate. județul Harghita.

Abb. 1. Stampfer mit Stößel -- "pe'ilug" a) aus Filea, Kreis Mureş; b) aus Monor, Kreis Bistrița-Năsăud; c) aus Subcetate, Kreis Harghita.

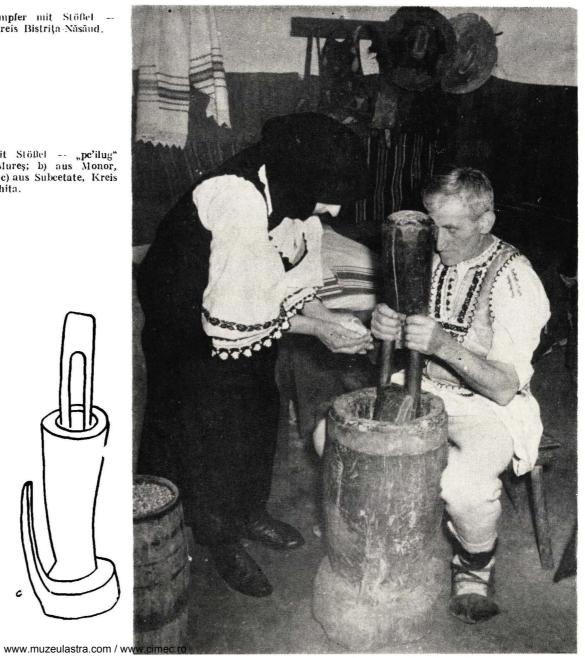

Fig. 3. Lucrul la zdrobitoarea cu cinci ciocane.

Abb. 3. Arbeit mit einer Ölstampfe mit 5 Tretanken.

Fig. 1. Zdrobitoare cu cinci ciocane de picior, văzută de sus.

Abb. 1. Ölstampfe mit 5 Tretanken (von oben gesehen).

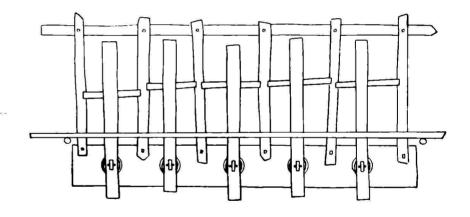
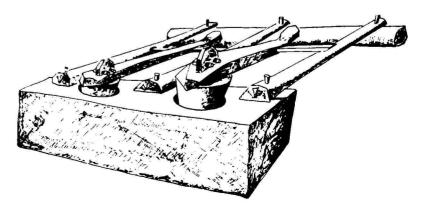

Fig. 5. Zdrobitoarea cu două ciocane de picior.

Abb. 5. Ölstampfe mit 2 Tretanken

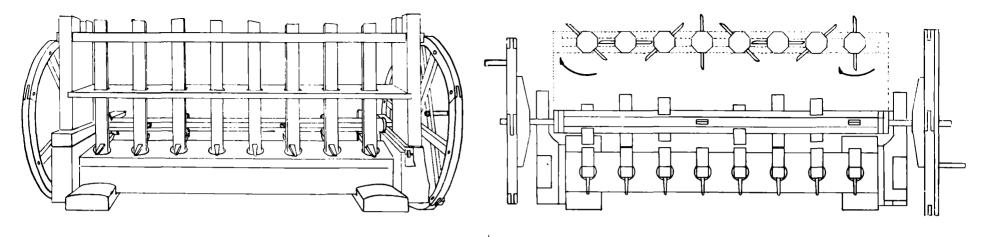

Fig. 8,7. Zdrobitoare cu săgeți acționate cu roți de mină din Sebiș, județul Bistrița-Năsăud.

Abb. 6, 7. Handbetriebene Ölstampfe mit Schießern aus Sebiş, Kreis Bistriţa-Năsăud.

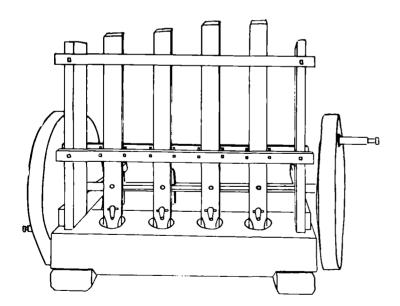

Fig. 8. 9. Zdrobitoare cu săgeți acționate cu roți de mînă din Ciobotani, județul Mureș.

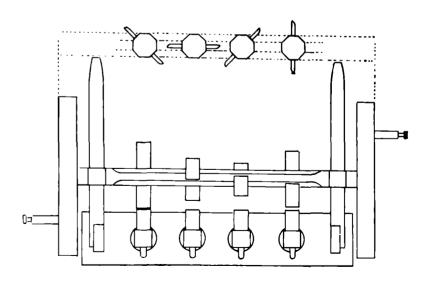

Abb. 8, 9. Handbetriebene Ölstampfe mit Schießern aus Giobotani, Kreis Mures.

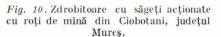

Abb. 10. Handbetriebene Ölstampfe mit Schießern aus Ciobotani, Kreis Mureş.

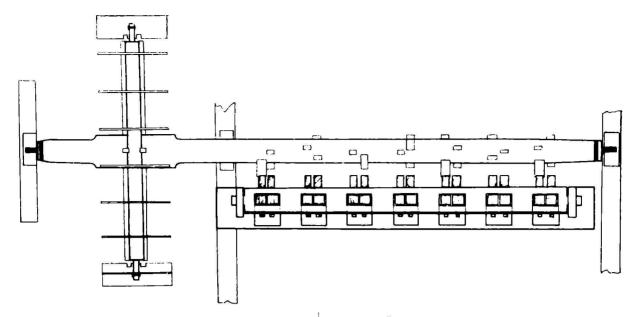

Fig. 12. Zdrobitoarea din Hodac, jud. Mures (secțiune).

Abb. 12. Ölstampfe mit Schießern aus Hodac, Kreis Mures (Quersschnitt).

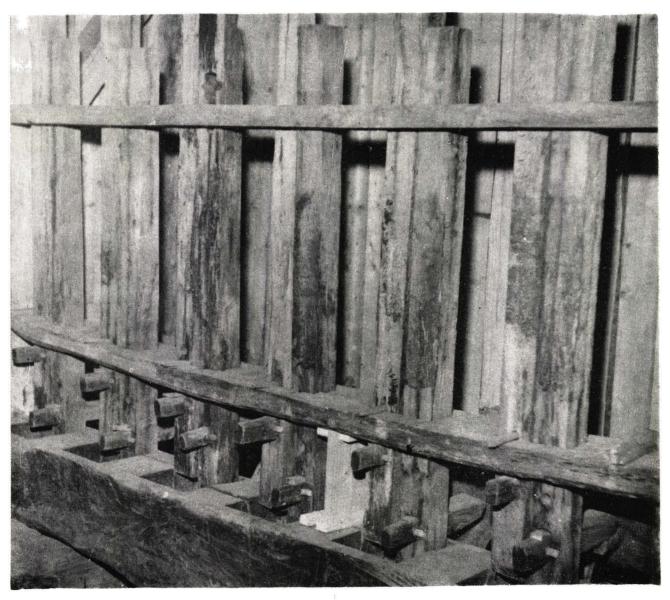

Fig. 13. Interiorul instalației.

Abb. 13. Innenansicht der Anlage.

Fig.~14|a. Teasc pentru ulci cu pene verticale din Ibănești jud. Mureș.

 $Abb.\ 14|a$ Ölpresse mit senkrechten Keilen aus Ibănești Kreis Mureș.

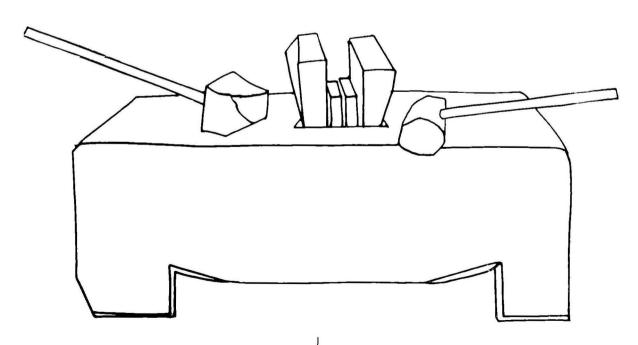

Fig. 14/b, Idem.

Abb. 14/b. Idem.

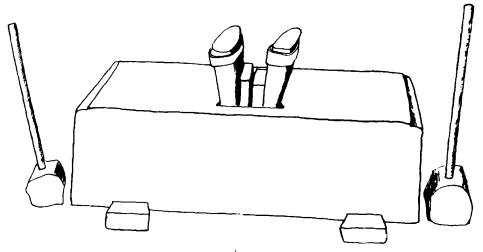

Fig. 15. Tease pentru ulei cu pene verticale din Hodac, județul Mureș.

 $Abb,\ 15.$ Ölpresse mit senkrechten Keilen aus Hodac, Kreis Mures,

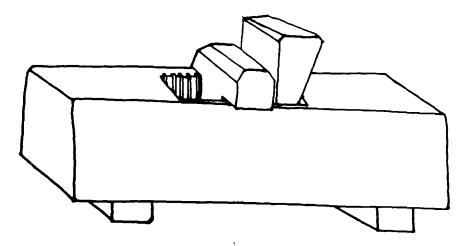

Fig. 16. Teasc pentru ulei cu pene verticale și "broască" din Ruștior, județul Bistrița-Năsăud.

 $Abb,\ 16.\ \hbox{Olpresse mit senkrechten Keilen und "broască" aus Ruștior, Kreis Bistritza-Năsăud.}$

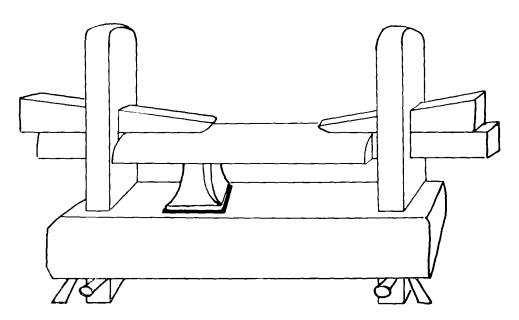

Fig.~17. Teasc pentru ulei cu pene orizontale din Subcetate, jud. Harghita.

Abb. 17. Ölpresse mit waagerechten Keilen aus Subcetate, Kreis Harghita (Zeichnung).

Fig. 18. Tease pentru ulci cu pene orizontale din Subcetate, jud. Harghita.

Abb. 18. Ölpresse mit waagerechten Keilen aus Subcetale Kreis Harghita.

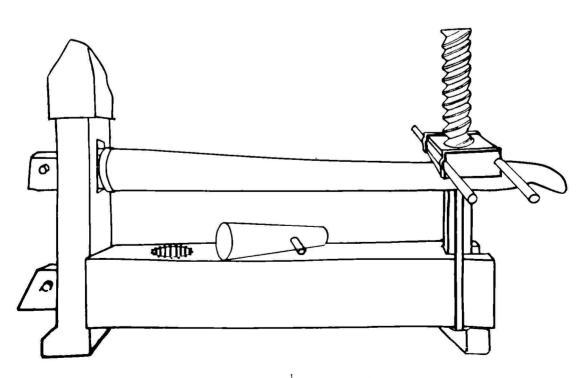

Fig.~19. Teasc pentru ulei cu grindă, șurub de lemn și "broască", din Orșova, județul Mureș.

Abb. 19. Ölpresse mit Hebelarm, Schrubenspindel und "broască" aus Orșova, Kreis Mureș.

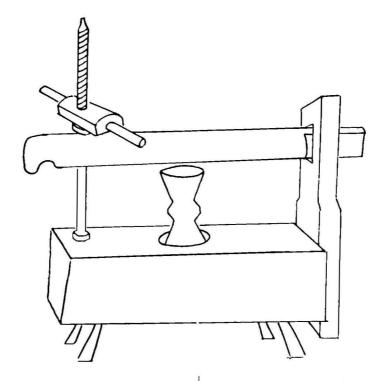

Fig. 20. Tease pentru ulei cu surub de fier din Ciobotani, jud. Mures.

 $Abb.\ 20.$ Ölpresse mit Eisenschraube aus Giobotani, Kreis Mureș.

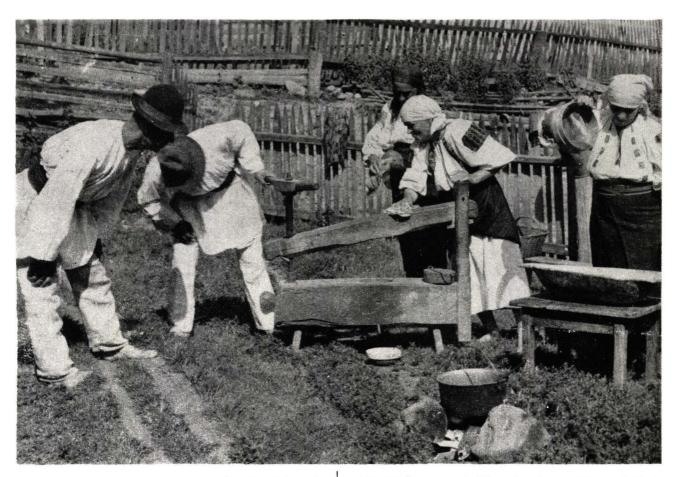

Fig. 21. Teasc pentru ulei cu șurub de fier din Ciobotani, jud. Mureș.

Abb. 21. Ölpresse mit Eisenschraube aus Giobotani, Kreis Mures.